

Динаміка змін рівнів морально-естетичної вихованості старшокласників (у %)

Рівень морально-естетичної вихованості	Експериментальна група		Контрольна група	
	До початку експерименту	Наприкінці експерименту	До початку експерименту	Наприкінці експерименту
Високий	25	75,66	25	30,27
Середній	57,24	23,02	56,58	53,94
Низький	17,76	1,32	18,42	15,79

Слід зазначити, що позитивні зміни були зафіксовані і в контрольній групі, однак динаміка їх суттєво відрізнялась. Так, показники низького та середнього рівнів зменшились на 2,63% кожний, а високого рівня – збільшилась на 5,27%.

Отже, порівняння вихідних даних початкового та заключного контрольно-діагностичних зрізів довели значну відмінність рівнів морально-естетичної вихованості старшокласників експериментальної та контрольної груп. Як видно з таблиці 11, найбільша різниця була відмічена за середнім рівнем (30,92%), за високим рівнем вона становила 45,39%, а за низьким 14,47%. Вірогідність цих даних було перевірено за допомогою t-критерію Стьюдента, який у цьому випадку $P(t) = 2,88$ на п'ятивідсотковому рівні вірогідності P [4, с. 224].

Висновки. Таким чином можемо стверджувати, що позитивні зміни в динаміці формування структурних компонентів морально-естетичної вихованості старшокласників експериментальної групи, що відбилося на загальному підвищенні її рівня, є вагомим показником ефективності впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи методики морально-естетичного виховання у процесі опанування духовною музикою. Використання церковного пісенного репертуару є перспективним шляхом для морально-естетичного виховання старших школярів за умови науково-обгрунтованої процедури впровадження духовної музики в навчально-виховний процес. Запропонована розвідка не є вичерпним дослідженням і може бути продовжена у процесі виховної роботи зі студентами закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Academia, 2004. 333 с.
2. Вікова психологія / Під ред. Г.С.Костюка. Київ: Рад. школа, 1976. 270 с.
3. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ: Вища школа, 1995. 237 с.
4. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
5. Московчук Л.М. Українська духовна музика: Навчально-методичний комплекс (програма, методичний посібник, нотохрестоматія) для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та недільних шкіл. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2010. 704 с.
6. Світова художня культура. Шкільний курс світової художньої культури і методика його викладання / Програми педагогічних інститутів під кер. Щолокової О.П. Київ, 1991. 133 с.

REFERENCES

1. Abdullin E.B., Nikolaeva E.V. Teoriya muzyikalnogo obrazovaniya: Uchebnyk dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy. Moskva: Academia, 2004. 333 s.
2. Vikova psihologiya / pid red. G.S. Kostyuka. Kyiv: Rad. shkola, 1976. 270 s.
3. Galuzinskiy V.M., Evtuh M.B. Pedagogika: teoriya ta istoriya. Kiyiv: Vischa shkola, 1995. 237 s.
4. Goncharenko S. U. Pedagogichni doslidzhennya: Metodologichni poradi molodim naukovtsyam. Kiyiv-Vinnitsya: DOV «Vinnitsya», 2008. 278 s.
5. Moskovchuk L.M. Ukrayinska duhovna muzika: Navchalno-metodichniy kompleks (programma, metodichniy posibnik, notohrestomatiya) dlya vchiteliv zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv ta nedilnih shkil. Kam'yanets-Podilskiy: Aksioma, 2010. 704 s.
6. Svitova hudozhnya kultura. Shkilniy kurs svitovoyi hudozhnoyi kulturi i metodika yogo vikladannya / programmi pedagogichnih institutiv pid ker. Scholokovoyi O.P. Kiyiv, 1991. 133 s.

УДК 37.09(477)«1918.327*04/*12»

Жмака В.М., Турков В.В.,
м. Суми

РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (КІНЕЦЬ КВІТНЯ – СЕРЕДИНА ГРУДНЯ 1918 Р.)

У статті, використавши наукову літературу та джерела, автори спробували відслідкувати шлях розвитку системи освіти в Українській Державі у період кінця квітня – середини грудня 1918 р. Названо головні здобутки у початковій, середній, вищій, професійній школі, позашкільній освіті та дошкільному вихованні в зазначений період.

Ключові слова: Українська Держава, Гетьманат П. Скоропадського, освіта, початкова школа, середня школа, професійна школа, вища школа, позашкільна освіта, дошкільне виховання.

Жмака В. Н., Турков В. В. Развитие образования в Украинской Державе (конец апреля – середина декабря 1918 г.). В статье, используя научную литературу, а также источники, авторы попытались проследить путь развития системы образования в Украинской Державе в период конца апреля – середины декабря 1918 г. Названы главные достижения в начальной, средней, высшей, профессиональной школе, внешкольном образовании и дошкольном воспитании в указанный период.

Ключевые слова: Украинская Держава, Гетьманат П. Скоропадського, образование, начальная школа, середняя школа, профессиональная школа, высшая школа, внешкольное образование, дошкольное воспитание.

Zhmaka V. M., Turkov V. V. The development of education in the Ukrainian State (end of april – middle of december 1918). In the article, using the scientific literature and sources, the authors have attempted to trace the path of the system of education in the Ukrainian State in the period of the end of april – middle december 1918. Noted that the coming to power of P. Skoropadsky continued to reform the education system towards the creation of the national school, the concept still Central Council.

Stressed on the fact that diligent and purposeful work on reforming the education system made by the Ministry of national education and the arts, especially for leadership M. Vasylenka, that strongly championed the interests of the MNEA and tried to solve a variety of problems that arose in the course of reform.

It is noted that for a short period it was made really much. Changed the system of school management. Created by a single primary school. Systematically carried out humanitarian and educational institutions. Yes, the lower school is almost completely ukrainizovalasâ. Middle and high school although remained largely russian, ukrainian studies of their discipline (Ukrainian language and literature, history and geography). Reorganizovuvalisâ russian language and created new ukrainian primary, secondary, vocational, higher education institutions. State care was covered by vocational education, pre-school and pozaškilne education, educational institutions of national minorities. For reform and functioning of educational institutions of all types have been developed and adopted a number of laws and regulations, the Government through the MNEA has provided financial support, provided the books and equipment, organized courses for teachers, etc. As a result, the number of educational institutions has grown significantly, especially increased the number of ukrainian educational institutions of various types.

In the end, the authors reach the conclusion that the leadership of the Ukrainian State made everything possible to create the ukrainian national school achievements and miscalculations in the construction of which, we should take into consideration today.

Key words: Ukrainian State, Hetmanate P. Skoropadskogo, ocsima, elementary school, middle school, professional school, high school, school of education, pre-school education.

У ході Національно-демократичної революції 1917–1921 рр. і Центральна Рада, і Гетьманат П. Скоропадського, і Директорія УНР надзвичайну увагу приділяли розвитку освіти. Це було одним із головних завдань їх діяльності, стрижневим елементом не лише культурного, а й державного будівництва. З огляду на складні освітні процеси, які відбуваються у нашій молодій державі, ця проблема не перестає бути актуальною. Враховуючи це, нам варто черпати необхідний досвід з нашого минулого. Яскравим прикладом злетів і падінь на цій ниві є період існування Української Держави.

Доба Гетьманату П. Скоропадського, тобто Української Держави, неодноразово привертала увагу науковців. Першими свої судження стосовно освітньої політики висловили представники тогочасного політикуму та активні учасники тих подій: Д. І. Дорошенко [7], С. Постернак [17], Р. Я. Ряппо [19], С. Сірополко [20] та ін., які по «гарячих слідах» оцінювали здобутки і невдачі Української Держави в даній сфері.

У часи СРСР дослідження подібної тематики стає «непопулярним», «токсичним» для радянської влади і фактично припиняється. Лише зі здобуттям Україною незалежності стало можливим різнобічне й об'єктивне вивчення подій Національно-демократичної революції 1917–1921 рр. і доби Гетьманату зокрема. З'являються як узагальнюючі роботи, в яких зачіпаються і питання освіти, – доробок Ю. Фігурного [23], Ю. І. Терещенка [22], Ф. Проданюка [18], О. І. Гуржія та О. П. Рєєнта [6], Р. Я. Пирога [16], колективні збірки [15] та ін., так і роботи безпосередньо присвячені різним аспектам освітньої політики Гетьманату. Серед таких можемо згадати напрацювання С. М. Філоненко [24], Е. М. Кучменко [12], Л. Березівської [1], Г. Грабарської [5], А. М. Боровик [2], Т. Осташко [14], В. Купрійчука [11], Н. Крик [9] та ін., які характеризують дії, наводять конкретні факти і цифри, заходи, здійснені урядами Української Держави в освітній галузі.

Джерелами слугують матеріали Держархіву Сумської області [13], «Спогади» самого гетьмана П. Скоропадського [21] і місцева преса, зокрема сумські газети «Земське діло» і «Лучь» [3–4]. Отже, зважаючи на актуальність теми, ми, узагальнивши напрацювання попередніх років і долучивши джерела, ще раз торкнемося цього питання.

Мета статті. Використавши наукову літературу та джерела прослідкувати за розвитком освіти в Українській Державі в період кінця квітня – середини грудня 1918 р.

Прийшовши до влади, П. Скоропадський продовжив реформувати систему освіти в напрямі створення національної школи, започаткованої ще Центральною Радою. Втілювати освітні реформи був покликаний новий міністр М. Василенко, який очолював Міністерство народної освіти і мистецтва (МНОМ) з 3 травня по 25 жовтня 1918 р.

Очолити міністерство, М. Василенко намагався проводити чітку, виражену кадрову політику. Зокрема, він зберіг на керівних посадах практично всіх, хто працював за Центральної Ради і був здатним реалізовувати українську національну політику й надалі [14, с. 2]. Гетьманом і Міністерством народної освіти, як зазначає Ф. Проданюк, було продовжено курс на українізацію системи освіти, вони лише змінили тактику впровадження його в життя [18, с. 138].

За період існування Української Держави Всеукраїнських учительських з'їздів, як це було за Центральної Ради, не скликали. Проте відбувалися інші заходи, наприклад I Всеукраїнський з'їзд батьківських організацій, засідання Генеральної шкільної ради тощо. 15–17 травня 1918 р. в Києві відбулася нарада за участі МНОМ і представників міст і земств, на якій обговорювалися шляхи і напрями шкільної реформи. Ключовими питаннями, які розглядалися на нараді, були: про єдину загальноосвітню школу, організацію курсів для вчителів початкової школи, забезпечення шкіл підручниками, проект загального початкового навчання в Україні та ін. Крім того, нарада схвалила функціонування обов'язкової семирічної початкової школи [1, с. 7–8].

З 8 липня 1918 р. почала роботу спеціальна комісія на чолі з В. Науменком, головним завданням якої було вироблення положень реформи шкільного управління. Результатом її роботи став «Проект тимчасового закону управління шкільними справами в Україні», який В. Науменко, будучи міністром освіти (14 листопада – 14 грудня 1918 р.), подав на затвердження до Ради Міністрів. Реформа мала на меті перетворення Київського, Харківського та Одеського шкільних округів в управи, які опікувалися б усіма навчальними закладами. До цього часу в системі освіти продовжував діяти інститут губернських комісарів з народної освіти, створений ще за Центральної Ради. Такі самі посади існували і в

повітах. Згідно з «Проектом...» інститут комісарів ліквідувався, а освітніми справами на місцях мали займатися губернські та повітові шкільні управи [1, с. 9–10; 2, с. 71].

Водночас (11–14 липня 1918 р.) у Києві за ініціативи МНОМ відбувся з'їзд комісарів народної освіти, який обговорював питання розбудови системи освіти в Україні. Результатом роботи з'їзду став «Меморандум», який висвітлював стан справ у керівництві народною освітою та резолюція, в якій відображалися головні напрями українізації шкіл. Зокрема пропонувалося українізувати всі вищі початкові школи; відкриття нових державних середніх шкіл повинно бути лише з українською мовою викладання; необхідність розробки закону про українізацію підготовчих і перших класів 75% усіх державних шкіл, а також тих, що отримують державну субвенцію; у школах, що підлягали українізації, всі вчителі до осені 1919 р. повинні володіти українською мовою та ін. [2, с. 68–70]. Це були конкретні пропозиції щодо реформування системи шкільної освіти та українізації шкіл.

Перевести пропозиції у практичну площину було досить непросто, проте нова влада взялася за цю складну справу. Розпочато з початкової школи. Ось як сам П. Скоропадський висловлюється про стан і організацію роботи початкової школи, зокрема нижчої: «Низшие школы были в состоянии полного развала. Главная работа состояла в том, чтобы создать условия, при которых с осени занятия могли бы нормально восстановиться» [21, с. 230]. Саме в нижчій школі процес українізації, на думку Е. М. Кучменко, досяг найбільших успіхів, у чому чимала заслуга МНОМ. Навчання було безкоштовним, тривало чотири роки. Цей тип шкіл був найкраще забезпечений українською літературою та вчителями, готовими до переходу на українську мову навчання [12, с. 23].

За начною початковою йшла вища початкова школа. Навчання в ній було платним і тривало три роки. Стосовно цих шкіл і були перші освітні документи (обіжники) МНОМ від 22 липня і 5 серпня 1918 р. про створення з наступного 1918/19 н.р. національної нижчої і вищої початкової школи відповідно. Згідно з цими обіжниками з 1918/19 н.р. у початкових школах для українського населення навчання мало відбуватися обов'язково українською мовою; у школах де українців було менше половини, обов'язково мали ввести предмети з українознавства (історію та географію України, українську мову та літературу) [12, с. 23–24; 14, с. 2–3].

Міністерство народної освіти і мистецтва втілювало в життя принцип єдиної школи. На початку липня 1918 р. підготовчі комісії разом із Малою Радою Міністрів почали розробку законопроекту про створення єдиної початкової школи. Уже 19 липня він був винесений на обговорення уряду. 6 серпня 1918 р. П. Скоропадський затвердив «Закон про об'єднання до одного типу нижчих початкових шкіл, про зміну їх штатів і про побільшення державної допомоги школам», яким по суті було завершено створення єдиного типу початкової школи. Зокрема були об'єднані однокласні і двокласні сільські школи та парафіяльні школи. Разом із тим усі вчителі зазначених шкіл зрівнювалися у службових правах і грошовому забезпеченні, зростала державна допомога місцевому самоврядуванню на поширення початкової освіти, збільшувалися видатки на обладнання, заготівлю палива та ін. [16, с. 326; 18, с. 139].

Водночас на початку серпня 1918 р. спеціальна комісія на чолі із заступником міністра П. Холодним взялась за розробку навчальних планів і програм для нижчих і вищих початкових шкіл. Комісія працювала досить оперативно і за короткий термін виконала покладену на неї роботу. Тимчасові програми і навчальні плани були затверджені міністром освіти у вересні (обіжник «До губерніальних, повітових, народних (земських) і міських управ, до губерніальних і повітових комісарів справ освітніх та до педагогічних рад вищих початкових шкіл» від 3 вересня 1918 р.), а надруковані у грудні 1918 р. [1, с. 13–14].

На місцевому рівні також проводилася робота з поширення сітки початкових шкіл. Для цього, наприклад, Роменська повітова шкільна управа просила надіслати їй відомості про кількість населення в кожному селі, хуторі чи районі, а також вказати, де слід було б збудувати будинок для школи [13, арк. 1]. Тобто, ініціатива центру не лишалася остеронь, а підтримувалася і на місцях.

Плідна робота МНОМ і безпосередньо Департаменту нижчої школи дала свої результати: мережа початкових шкіл значно збільшилась. Різні джерела подають не однакові цифрові відомості щодо кількості шкіл, які діяли в Українській Державі. Незважаючи на складність визначення, А. М. Боровик, посилаючись на дані Міністерства народної освіти і мистецтва та власні підрахунки, зазначає, що станом на листопад 1918 р. зростання чисельності нижчих початкових шкіл відбулося на 12 тис. комплектів. Загалом за Гетьманату в Україні діяло близько 43 тис. і 1,1 тис. нижчих і вищих українських початкових шкіл відповідно, які було взято на державне утримання або місцеве фінансування [2, с. 74, 80].

Загалом на потреби нижчої школи було направлено значні кошти. Так, у червні на видання українських шкільних підручників виділено 2 млн. крб.; у липні – 600 тис. крб. на господарські потреби загальноосвітніх шкіл; у серпні на утримання і створення нових нижчих і вищих початкових шкіл надано майже 90 млн. крб.; 6,5 млн. крб. – органам місцевого самоврядування на забезпечення шкільної освіти та виховання [16, с. 325]. Тобто бачимо, що дійсно Українська Держава брала на себе значні фінансові витрати, зокрема й на початкову школу. Особисто міністр М. Василенко неодноразово звертався до уряду з проханням виділити кошти на ті чи інші освітні потреби. Завдяки активності М. Василенка бюджет МНОМ був одним із найбільших і становив 228 млн. крб.

Не проста ситуація з реформуванням (українізацією) склалася у середній школі. Саме у середній і вищій школі чинився найбільший спротив українізації як керівництвом навчальних закладів, так і вчителями, переважно росіянами. Зважаючи на це, уряд і МНОМ взяли курс на збільшення кількості українських середніх шкіл шляхом відкриття нових. За сприяння М. Василенка при МНОМ 1 червня 1918 р. було утворено Департамент середньої освіти, який і мав безпосередньо опікуватися питаннями середньої школи.

До закладів середньої ланки належали гімназії та реальні школи (училища). Вступати до них могли учні, які закінчили початкову (до першого класу) або вищу початкову школу (до п'ятого класу). Навчання було платним і мало тривати вісім років.

Витримуючи курс на українізацію середньої школи, 1 серпня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила, а 3 серпня П. Скоропадський затвердив закон «Про обов'язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України в усіх середніх школах». Цей закон, на думку Л. Березівської, «...став основоположним, бо він остаточно узаконив запровадження української мови як викладової і українознавчих предметів ... до навчального процесу середніх шкіл різних типів та середніх і вищих педагогічних навчальних закладів» [1, с. 17].

Проведена титанічна робота дала свої результати. Якщо до 1917 р. в Україні налічувалося близько 400 середніх

шкіл, то на кінець 1918 н.р. їх було вже 1047. З них 625 – чоловічі гімназії, 52 – реальні школи, 370 – жіночі гімназії [2, с. 78]. Щодо відкриття нових українських середніх шкіл, то ще в часи Центральної Ради за підтримки української громадськості перші українські гімназії з'явилися у Києві, Полтаві, Чернігові, Катеринославі, Харкові, Одесі та ін. За Української Держави вони отримали статус державних і були переведені на фінансування з бюджету. На літо 1918 р. лише в Києві було відкрито 3 державні українські гімназії, а загалом по Україні – 54 гімназії з українською мовою викладання [14, с. 3].

Відкривалися середні школи і в регіонах. Так, за посередництва товариства «Просвіта» у Сумах було відкрито гімназію в складі підготовчого, першого і другого класів. Також засновано Боромлянську державну школу, яка була представлена старшими класами [3, 1918, 10 грудня; 4, 1918, 31 серпня]. У 1918/19 н.р. планувалось відкрити ще 40 хлоп'ячих українських гімназій і 10 реальних шкіл. На їх влаштування Рада Міністрів виділила 510 тис. крб. і майже 400 тис. крб. на утримання в 1918 р. Крім того, уряд асигнував 400 тис. крб. на середні школи, які існували за рахунок місцевих коштів, тобто їх перевели на державне фінансування [1, с. 17; 2, с. 78].

Щоб підтримати талановитих, але незаможних учнів середніх шкіл української національності, уряд з 1 липня 1918 р. заснував 350 стипендій, які були названі іменами відомих українських діячів і письменників, виділивши на них 77500 крб.

Отже, незважаючи на перепони, реформування середньої школи відбувалося послідовними, наростаючими темпами. Збільшилась як загальна кількість закладів освіти середньої ланки, так і українських середніх шкіл зокрема. За підрахунками А. М. Боровик, на листопад 1918 р. діяли 132 українські середні школи. З них 52 класичні гімназії та 10 реальних шкіл, що були на державному утриманні, а також 67 гімназій і 3 реальні школи, які існували за кошти місцевих громад [2, с. 80]. З 1919 р. в Україні налічувалось 50244 початкових школи, 1211 вищих початкових училищ, 865 гімназій, 72 реальних, 89 комерційних, 19 торгових, 53 духовних училищ тощо [10, с. 87].

Для успішної реалізації шкільної реформи, зокрема українізації школи, необхідні були кваліфіковані і в достатній кількості вчителі. Для цього вживались різні заходи. У травні 1918 р. МНОМ ухвалив план організації курсів українознавства. Вони поділялись на три типи: лекторські, для вчителів середніх шкіл, для вчителів вищих і нижчих початкових шкіл. Київ, Полтава, Харків, Катеринослав і Одеса стали центрами проведення цих курсів. З 1 червня по 1 вересня 1918 р. їх відвідали 48 тис. вчителів. Крім цього, створювались учительські семінарії та інститути. З 1 липня в Київському і Одеському шкільних округах діяли курси з підготовки вчителів середніх шкіл, на яких, як і в учительських семінаріях, обов'язково вводились предмети з українознавства: українська мова та література, історія і географія України та методика їх викладання [12, с. 24–25; 14, с. 4]. До речі, держава на ці заходи виділяла чималі кошти. Так, на проведення курсів українознавства було виділено майже 2,2 млн. крб.; на лекторські українські курси – майже 30 тис. крб.; на утримання педагогічних курсів при Київському і Одеському шкільних округах надано майже 40 тис. крб. [1, с. 19].

Надзвичайну увагу Гетьманський уряд приділяв вищій школі. Її поступ був закладений ще Центральною Радою, яка опікувалась як розвитком існуючих вищих навчальних закладів, так і заснуванням низки нових українських народних університетів. Розуміючи, що українізувати вищу школу буде найскладніше через її несприйняття проросійською частиною суспільства, професорсько-викладацьким складом, значною частиною студентства, серед яких переважали росіяни, керівництво Української Держави пішло шляхом відкриття нових вищів з українською мовою викладання та поступовою українізацією російськомовних ЗВО.

За сприяння М. Василенка і Департаменту вищої школи 20 червня 1918 р. було створено Комісію у справах вищої школи і наукових закладів, яку очолив В. І. Вернадський. Завданням Комісії був розгляд (вироблення) законопроектів про заснування і умови діяльності вищих шкіл, наукових установ тощо. За поданням Комісії 5 серпня 1918 р. на своєму засіданні Рада Міністрів розглянула законопроекти про створення в Києві і Кам'янці-Подільському Державних українських університетів. Після зауважень і доопрацювань обидва законопроекти 17 серпня 1918 р. були затверджені гетьманом [12, с. 25; 16, с. 327].

Згідно з цими законами, Київський Український народний університет перетворювався на Державний український університет у складі чотирьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, правничого і медичного. Викладання мало здійснюватись українською мовою, хоча з дозволу міністра освіти допускалось читання лекцій і російською мовою. Оскільки університет не мав власних приміщень, було створено Комітет будівництва університету. До того часу Державний український університет мав можливість використовувати аудиторії вищих і середніх шкіл Києва. На функціонування університету уряд у 1918 р. виділив 1,375 млн. крб. Урочисте відкриття Київського Державного українського університету відбулося 6 жовтня 1918 р.

Інший закон регламентував створення Кам'янець-Подільського Державного українського університету. Він також мав складатися із чотирьох факультетів: історико-філологічного і фізико-математичного. Два інших – не називалися, але один із них мав бути богословським. Вагому допомогу у відкритті університету, окрім центральної, надала місцева влада. Так, Кам'янецька міська управа надала для університету тимчасове приміщення технічної школи, виділила землю під зведення споруди для вишу, а також 1 млн. крб. на будівництво. Ще 1 млн. крб. мало виділити Подільське губернське земство. Відкриття Кам'янець-Подільського Державного українського університету відбулося 22 жовтня 1918 р. [12, с. 25–26; 16, с. 327].

Процес українізації вищої школи набирив обертів. Законом від 16 вересня 1918 р. уряд оголосив колишні російські вищі школи, які знаходилися на території України, українськими державними вищими школами. Це означало, що Київський св. Володимира, Харківський і Новоросійський університети та колишні державні російські вищі технічні школи – Харківський технологічний інститут, Харківський ветеринарний інститут, Катеринославський гірничий інститут, Київський політехнічний інститут та ін., відтепер перебували під опікою Української Держави. 28 вересня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон про відкриття чотирьох українознавчих кафедр у Харківському і Новоросійському університетах (історії України, історії української мови, історії українського письменства та історії західно-руського права). Гетьман також підтримав створення нових вищів. Зокрема Київського географічного інституту, Одеського вищого міжнародного інституту, Одеського інституту для підготовки муніципальних діячів; Одеські вищі жіночі курси перетворено у жіночий медичний інститут, Катеринославські вищі жіночі курси – в університет. У Полтаві місцева «Просвіта» заклала підвалини майбутнього університету, відкривши український історико-філологічний факультет. У

Ніжині Історико-філологічний інститут князя О. Безбородька було перетворено у державний університет, він отримав назву «Ніжинський державний університет князя О. Безбородька». В усіх інститутах та університетах Української Держави вводилось вивчення українознавства, а на українознавчих кафедрах – обов'язкове викладання українською мовою. Ще одним кроком поглиблення українізації вищої школи став закон від 27 вересня 1918 р. «Про право написання та захисту дисертацій на вчені ступені в усіх вищих школах України українською мовою» [14, с. 6–7; 18, с. 139].

Отже, керівництво Української Держави надавало різнобічну допомогу в розвитку вищої школи та її українізації, сприяючи цьому процесу як на законодавчому рівні, так і надаючи фінансову підтримку, налагоджуючи співпрацю з місцевим самоврядуванням тощо.

Процес українізації торкнувся і навчальних закладів національних меншин. Розпорядженням МНОМ від 29 серпня 1918 р. у школах з неукраїнською мовою навчання вводилось вивчення української мови обсягом 4 год. на тиждень, а також інших українознавчих предметів [1, с. 13]. Разом із тим керівництво Української Держави піклувалось і про розвиток освітніх закладів національних меншин. У комфортних умовах перебували німецькі школи, які підтримувалися окупаційною австро-німецькою владою. На державне утримання було переведено низку єврейських і польських гімназій, семінарій, початкових шкіл. Функціонували технічні училища. У Києві відкрився Єврейський народний університет. У деяких вишах створювалися кафедри єврейської та польської літератури, румунської та молдовської мов. Турбувалась влада і про забезпечення навчальних закладів національних меншин кадрами, організувавши у Києві, Одесі, Катеринославі, Вінниці та Житомирі тримісячні курси для вчителів польських і єврейських шкіл, на які уряд постановою від 2 липня 1918 р. виділив більше 100 тис. крб. [14, с. 5, 7].

Не оминула влада і професійно-технічну освіту. На функціонування середньотехнічних і ремісничих шкіл у 1918 р. було виділено близько 2,3 млн. крб. Департаментом професійної освіти розроблено, а міністерством затверджено нові навчальні плани, які передбачали викладання української мови та літератури, історії та географії України. Розроблялась технічна термінологія українською мовою. Керівництво і вчителі професійно-технічних навчальних закладів мали пройти курси українознавства і перейти на українську мову викладання, як і вести діловодство та листування державною мовою [12, с. 25]. Отже, планувалася серйозна розбудова професійно-технічної освіти та її вдосконалення.

Не менш важливими в системі освіти були дошкільне і позашкільне виховання. На розвиток цих напрямів, згідно з рішенням уряду від 23 серпня 1918 р., земським і міським самоврядуванням надавалася фінансова підтримка. Зокрема, на позашкільну освіту спрямовувалось майже 6 млн. крб. і 500 тис. крб. на потреби дошкільного виховання. Ці кошти мали піти на поширення і функціонування вечірніх шкіл, бібліотек-читалень, клубів, виставок, відкриття дитячих садків і майданчиків, ясел тощо. Однак, незважаючи на підтримку центральної влади, дошкільна і позашкільна освіта були в найгіршому стані. Вони існували, головним чином, завдяки підтримці органів місцевого самоврядування, титанічній роботі «Просвіт», яких на жовтень 1918 р. налічувалось більше 950 осередків, та інших культурних і громадських організацій [12, с. 25; 14, с. 5].

Підводячи підсумок, можемо сказати, що розвиток освітньої сфери, напрям її реформування, започаткований Центральною Радою, досить успішно продовжився за Гетьманату П. Скоропадського. Копітку і цілеспрямовану роботу для цього проводило Міністерство народної освіти і мистецтва, особливо за керівництва М. Василенка, який усіяло відстоював інтереси МНОМ і намагався вирішити найрізноманітніші проблеми, які виникали в ході реформування галузі.

За короткий період зроблено дійсно багато. Було змінено систему шкільного управління. Створено єдину початкову школу. Планомірно здійснювалася українізація освітніх закладів. Так, нижча школа майже повністю українізувалася. Середня і вища школа, хоча і залишалась значною мірою російськомовною, обов'язково вводились українознавчі дисципліни (українська мова та література, історія та географія України). Реорганізовувались російськомовні і створювалися нові українські початкові, середні, професійно-технічні, вищі навчальні заклади. Державною увагою було охоплено професійно-технічну освіту, дошкільне і позашкільне виховання, освітні заклади національних меншин. Для реформування галузі і функціонування навчальних закладів усіх типів було розроблено і прийнято низку законів і нормативних актів, уряд через МНОМ надавав фінансову підтримку, забезпечував підручниками і обладнанням, організовував курси для вчителів та ін. У результаті, кількість навчальних закладів значно зросла, особливо збільшилась чисельність українських навчальних закладів різних типів. Тобто, керівництво Української Держави робило все можливе для створення української національної школи, здобутки і прорахунки в побудові якої нам варто брати до уваги й сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Реформування шкільної освіти в період гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918 р.) // Історико-педагогічний альманах. 2006. Вип. 2. С. 5–21.
2. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Чернігів: Чернігівські обереги, 2008. 368 с.
3. Газета «Земське діло». Видання Харківської Губернської Народної Ради. Суми, 1918 р.
4. Газета «Лучь». Видання Сумського Союзу Кооперативних товариств. Суми, 1918 р.
5. Грабарська Г. Правове регулювання освіти в період гетьманату П. Скоропадського // Підприємництво, господарство і право. 2006. № 5. С. 106–109.
6. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Павло Скоропадський / Гол. ред. Р. Стасюк. Київ: Арій, 2013. 384 с.
7. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918). В 4 ч. Ч.3. Доба Гетьманщини (1918). Львів: Червона Калина, 1923. 122 с.
8. Зубалій О. Д., Рященко Д. С. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917–1920 рр.) // Український історичний журнал. 1998. № 3. С. 12–23.
9. Крик Н. Українізація школи та проблеми літератури в період Гетьманату Павла Скоропадського // Мандрівець. 2014. № 6. С. 29–32.
10. Кручек О. А. З історії становлення освітньої системи в Україні на початку 20-х років ХХ ст. // Гілея. 2010. Вип. 35. С. 85–90.

11. Купрійчук В. Розвиток освітніх процесів у період Української національної революції 1917–1920 років // Зб. наук. праць Нац. академії держ. управління при президенті України. Київ, 2011. Вип. 2. С. 237–245.
12. Кучменко Е. М. Історія реформування освіти в Україні за доби Гетьманату Павла Скоропадського // Магістеріум. Вип.7. Історичні студії. 2001. С. 21–26.
13. Листування з волосними народними управами про розроблення сітки початкових шкіл та відомості волостей про кількість населених пунктів, всього населення та дітей 8–9–10-річного зрісту. 14 серпня – 3 жовтня 1918 р. ДАСО (Держархів Сумської області). Ф.Р.5998. Оп.1. Спр.4. 23 арк.
14. Осташко Т. Політика Гетьманату П. Скоропадського в галузі освіти та культури. URL: www.stationline.org.ua/histori/86/15663-politika-getmanatu-p-skoropadskogo-v-galuzi-osviti-ta-kulturi/html
15. Павло Скоропадський – останній гетьман України (до 140-річчя від дня народження). Національна та історична пам'ять // Зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип.7. 310 с.
16. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.
17. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часів революції 1917–1919 рр. Київ: Союз, 1920. 127 с.
18. Проданюк Ф. Національно-культурна політика гетьмана П. Скоропадського // Український альманах. Київ, 2011. Вип.5. С. 138–140.
19. Ряппо Я. П. Народна освіта на Україні за десять років революції. Київ: Держ. вид-во України, 1927. 126 с.
20. Сірополько С. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.
21. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 р. Київ: [Б. в.], 1995. 347 с.
22. Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Український історичний журнал. 2008. № 4. С. 19–37.
23. Фігурний Ю. Державотворча діяльність Павла Скоропадського в українознавчому вимірі (до 135-річчя від дня народження гетьмана та 90-ліття утворення Української Держави) // Українознавство. 2008. № 4. С. 118–123.
24. Філоненко С. М. Освітня політика українських урядів у 1917–1920 роках // Педагогіка і психологія. 1995. № 2. С. 156–192.

УДК 37.015.311-052:005.336.2]:94(477)(045)

Мацейків Т. І.,
м. Київ

ПОТЕНЦІАЛ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядається проблема формування громадянської компетентності учнів старшої школи у процесі навчання історії України. Висвітлено теоретичні аспекти проблеми, проаналізовано сучасний стан її дослідження в українській науковій літературі педагогами. Здійснено аналіз програми з історії шкільних курсів у 10–11 класах і підручників, їхніх можливостей у формуванні громадянської компетентності учнів на уроках. Досліджено сучасний стан шкільної практики формування громадянської компетентності учнів старшої школи.

Ключові слова: громадянська компетентність, методика формування громадянської компетентності, процес навчання історії, старша школа, історія України.

Мацейків Т. І. Потенціал курсу історії України в формуванні громадянської компетентності старшокласників. В статті досліджується проблема формування громадянської компетентності старшокласників на уроках історії України. Громадянська компетентність розглядається як складна характеристика особистості. В процесі виховання особистості громадянські цінності суспільства інтериоризуються в особистісні і преобразуються в громадянські якості конкретного чоловіка. Досліджено сучасний стан шкільної практики формування громадянської компетентності старшокласників.

Ключевые слова: гражданская компетентность, методика формирования гражданской компетентности, процесс обучения истории, старшая школа, история Украины.

Matseykiv T. I. The course's potential is the history of Ukraine in shaping the civic competencies of senior pupils. The problem of the formation of pupils' civic competence at basic school in the process of studying History is investigated in the article. Theoretical aspects of the problem are highlighted, current status of its investigation in Ukrainian scientific literature is analyzed by educators and psychologists and the essence of such definitions as "civic competence", the analysis of the school curriculum in History in the 10-11-th forms and textbooks with their opportunities in the formation of pupils' civic competence are carried out.

Key words: civic competence, methodology of the formation of civic competence, the process of studying History, senior school, the history of Ukraine.

Надзвичайно важливим і невідкладним завданням в умовах незалежної держави є формування справжнього громадянина: активного, освіченого, здатного жити й працювати в умовах демократії, спроможного забезпечувати соборність і розквіт України, відчувати постійну відповідальність за себе, свій народ і країну. Вихованню громадянської компетентності учнів закладів загальної середньої освіти навчальній дисципліні історія України належить провідна роль.

Педагогічні принципи формування громадянської компетентності обґрунтовані в працях О. Сухомлинської, І. Тараненко, К. Чорної та ін. Психолого-педагогічні аспекти формування громадянської компетентності учнів розроблені українськими вченими І. Бехом, М. Боришевським, О. Вишневським, П. Ігнатенком, Н. Косаревою, Л. Крицькою, В. Поплужним, І. Тисячником та ін. У працях цих та інших вчених описано когнітивний, аксіологічний зміст громадянської компетентності, розглянуто процесуальний бік її формування, визначені специфічні навчально-виховні завдання, відповідні форми і методи діяльності учнів.